

УДК 93:331.105.44 "18"/ "20"

Ігор Берест

**ПЕРЕДУМОВИ, ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.
НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ**

Проаналізовано, виявлені у фондах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові та Державного архіву Львівської області, матеріали, отримано відомості про зародження й діяльність робітничих організацій, які за мету свого існування ставили соціальний захист робітництва, що стало основою формування перших професійних спілок на українських землях. Акцентовано значну увагу на важливому значенні профспілкових організацій в системі захисту економічних інтересів робітників краю, особливостях розвитку професійного руху в умовах поліетнічного суспільства Східної Галичини XIX–XX ст.

Ключові слова: Східна Галичина, робітничі організації, робітники, професійні спілки, професійні товариства.

Актуальність теми дослідження, насамперед, полягає у надзвичайній важливості профспілкового руху як невід'ємної складової соціально-економічного розвитку будь якої цивілізованої країни світу. Досліджувана проблема має цінне наукове значення, оскільки дає змогу розкрити одне з найважливіших питань – історичного досвіду діяльності профспілкових організацій Східної Галичини, зокрема до питань, які поки що не стали об'єктом комплексних досліджень.

Наукова новизна даного дослідження визначається тим, що воно є однією з перших спроб системного наукового дослідження діяльності професійних спілок на території Галичини у період кінця XVIII – початку XX ст. виключно на основі архівних матеріалів.

Метою цієї статті є комплексне вивчення архівних документів і на основі дослідженої інформації показати особливості розвитку руху профспілок у Галичині в кінці XVIII – на початку XX ст.

Завдання дослідження ґрунтується на дослідженні документів, які дадуть змогу з'ясувати історичне значення розвитку профспілкового руху в Галичині у період кінця XVIII – початку XX ст.

Основу джерельної бази статті складають архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові та державного архіву Львівської області. Деякі з них публікуються вперше.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. українці Львова все частіше пов'язували проблему української державності з економічною діяльністю, її самоорганізацією та розвитком, диференціацією суспільства на соціальні групи, класи, стани. Прогресивні кроки в організації економічного життя Львова й національної ідеї були реалізовані шляхом створення та діяльності кооперативів, профспілкових товариств, осередків фахового вишколу української молоді.

Генеza та розвиток української національної ідеї на землях Східної Галичини, в тому числі у Львові, тісно пов'язані з економічним компонентом. У цьому аспекті важливу роль відіграють українські профспілкові та професійні товариства, а саме самоорганізація українських ремісників, промисловців і торговців, їх роль у формуванні української ідентичності. На сьогодні ця проблематика є мало вивченою і основною базою її дослідження слугують архівні матеріали. Саме цим дослідженням, ми намагаємось показати величезний потенціал проблеми та охопити хоча б якусь частину неопублікованих архівних матеріалів.

Безпосередньою базою став комплекс архівних документів і матеріалів, які відображають історичні передумови й безпосередні процеси щодо зародження, становлення та розвитку профспілкового руху у Східній Галичині. Важливе місце займають джерела, які виникли в процесі утворення та діяльності профспілкових організацій – програмні документи профспілок, їх листування, інформаційно-аналітичні матеріали, офіційні звернення страйкових комітетів, лідерів профспілкових організацій тощо.

Широке коло джерел з теми дослідження містять фонди Центрального державного історичного архіву України у Львові (далі – ЦДІАЛ України). Насамперед, слід відзначити матеріали фонду 146, "Галицьке намісництво, м. Львів (1772–1921 pp.)", опис 25 (Департамент XIII (1864–1921 pp.)). У компетенцію Департаменту XIII входило управління усіма товариствами на території Галичини (надання санкцій щодо заснування товариств, збір інформації стосовно їх стану та діяльності тощо).

В урядовій практиці намісництва термін "товариство" мало доволі широке значення. Товариства, що створювалися у часи австрійської влади в Галичині, стали однією з форм існування культурно-освітніх установ, легальних політичних партій, професійних об'єднань тощо. Одночасно вони були одним із засобів державного контролю за їх діяльністю, строго регламентованою статутами [1, с. 85].

Опис 25 охоплює 18246 справ, у яких вміщено списки товариств на території Галичини, списки товариств на території староств, статuti товариств, справи про затвердження статутів тощо. При написанні цього дослідження опрацьовано справи про затвердження та зміни до статутів товариств взаємодопомоги студентів сільськогосподарської академії у м. Дубляни [2], про реєстрацію львівських товариств "Ognysko" ("Вогнище"), "Syla" ("Сила"), "Ognivo" ("Вогонь"), "Napszud" ("Вперед"), "Стоваришування робітників фірмових пекарень", "Стоваришування учнів друкарської справи", "Взаємодопомоги вчителів" [2–9], а також списки товариств на території Галичини [10–12] і статuti товариств за 1910–1914 рр. [13].

Багато матеріалів про існування товариств у Галичині зосереджено в описі 58, що охоплює документи, розділені на 8 тематичних груп, з яких перші три – матеріали товариств за період з 1860 до 1909 рр.). Зокрема, відомості про наявність товариств та їх діяльність відображено у справах 53–208; матеріали про затвердження або зміну статутів робітничих товариств містяться у справах 209–386; політичних – 387–444; національних – 445–453; вчителів, студентів та учнів – 460–605; культурно-освітніх – 695–1256; товариств взаємодопомоги службовців – 2514–2633 тощо. Також опрацьовані у процесі написання статті справи опису 58 [14–41].

Одну з найбільших груп документів становлять матеріали про робітничі товариства, які виступали прообразом профспілкових організацій: товариства робітників металообробної, ливарної, деревообробної, керамічної, нафтової, гірничої, соляної, текстильної, харчової, пивоварної промисловості; об'єднання робітників тютюнових, фабрик, цеглень, друкарень, учнів друкарської справи, поштових працівників; об'єднання ремісників – столярів, мулярів, гончарів, кравців, пекарів, ковалів, перукарів тощо.

Матеріали, що відображають діяльність об'єднань представників розумової праці, студентських товариств, які створювалися за національною приналежністю тощо, містять документи опису 7, зокрема: донесення Львівської дирекції поліції про загальні збори товариств "Академічний кружок", "Академічне братство" (1876–1893 рр., спр. 4101, 4217, 4477), "Академічна читальня" (1884 р., спр. 4233); звіт про діяльність товариства братньої допомоги слухачам Львівського університету (1871–1872 рр., спр. 4053); інформація Дирекції поліції про діяльність і соціалістичний характер українського студентського товариства "Академічне братство" (1890 р., спр. 4452).

Чимала кількість унікальних документів та матеріалів міститься у архівосховищах Державного архіву Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.), зокрема у перших описах фондів 301 "Товариство українських робітників "Сила" у Львові", 295 "Товариство українських ремісників і промисловців "Зоря" у Львові", 110 "Львівське гродське староство". Так, у справі 806 фонду 110 знаходимо інформацію щодо українських міщан, які у 1872 р. створили у Львові товариство ремісників "Побратим" [42, арк. 22], члени якого 1884 року брали участь у створенні товариства "Зоря". У справі 29 фонду 295 бачимо, що це товариство мало зміст організаційного, національно-культурного, економічного центру українських ремісників, промисловців і торговців. Метою своєї діяльності львівська "Зоря" декларувала: "організувати українських ремісників, промисловців і торговців, усвідомлювати їх всесторонньо в любові до нашої минувшини, охороняти перед відступництвом від нації, у всіх потребах давати поради і матеріальну поміч та опікуватися ремісничою молоддю" [43, арк. 80].

Товариство сприяло розвитку української промисловості, реалізуючи заклик "свій до свого", підтримувало діяльність бюро посередництва праці, відстоювало фахові інтереси членів товариства, надавало допомогу при відкритті нового верстату праці, займалося національним вихованням української фахової молоді.

У справах 14, 63, 64 фонду 295 вже знаходимо матеріал, що у своїй діяльності товариство не мало підтримки з боку державних установ, а навпаки зазнавало переслідувань та ревізій зі сторони поліції [44, арк. 4]. Існували перешкоди зі сторони влади щодо заснування філій [45, арк. 4]. З боку поліції були заборони, що стосувалися національного одягу [46, арк. 129].

На початку ХХ ст. опікуном українського середнього стану було робітниче товариство "Сила", яке проводило свою діяльність у національно-культурному, соціальному та економічному напрямках шляхом створення й діяльності профспілкових секцій. Саме про це товариство містяться документи у 301 фонді Держархіву Львівської обл. З другої справи даного фонду дізнаємось, що керівним органом товариства був виділ, який контролював усю його роботу. Йому підпорядковувалася профспілкова комісія й організаційний відділ. У товаристві існували різні секції профспілок: столярів, металістів, будівельників, шевців, музикантів. За поданням Головного виділу на чолі кожної секції стояла профспілкова комісія, яка й спрямовувала її діяльність. Вона складалася з голови і секретаря, а також з двох представників від головного виділу. Одним із головних завдань кожної секції – був розвиток малих підприємств (кооперативів). Тому на секційних зібраннях завжди відпрацьовували такі важливі для робітників питання. Так, секція будівельників, яка позитивно рекомендувалась, працювала над створенням окремого кооперативу [47, арк. 19, 26].

У матеріалах справи 13 та 15 вище згаданого фонду зазначено, що внутрішню документальну основу товариства складали "Статут" [48, арк. 1–17], "Правила діяльності філіалів товариства", "Правила порядку в приміщенні товариства" [49, арк. 1–11]. Справи 1, 2, 6, 7 також містять інформацію про діяльність "Сили" у культурно-освітньому й допомоговому напрямках, одночасно здійснюючи заходи щодо ведення професійної роботи, тісно співпрацюючи та маючи спільні інтереси з іншими українськими товариствами, зокрема "Зорею", "Волею", "Будучністю", і проводячи з ними спільні національно-патріотичні, культурно-освітні та релігійні заходи [50, 51, 52]. Так, наприклад, разом із товариством "Зоря" організовували посвяту прапора, концерт на честь пам'яті Маркіяна Шашкевича [47, арк. 6]. "Зоря" спільно із товариством "Сила" вшановували роковини І. Франка на Личаківському кладовищі [53, арк. 51, 59].

Загалом, якщо проаналізувати документи, які містяться у львівських архівах щодо профспілкових товариств, то бачимо чітку організаційну структуру і діяльність відповідно до статутних норм, правил і інших організаційних документів. Вони організовували українське робітництво та відстоювали його інтереси, враховуючи інтереси всього суспільства. Свою діяльність товариства проводили у різних напрямках, одночасно здійснюючи заходи щодо ведення професійної роботи. Вони перебували у тісній співпраці з українськими економічними, культурно-освітніми товариствами й установами, церковними діячами, з якими його поєднували не лише професійні, а й національні інтереси та переконання.

Дуже часто для цілкового виконання своїх завдань профспілковим товариствам і організаціям перешкоджало нелегке фінансове становище. Основними джерелами надходження коштів були лекції, вистави, вечірки з танцями, різноманітні курси, внески членів товариства, в окремих випадках – оренда.

Матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Львові та Державного архіву Львівської області можуть бути доповнені документами державних архівів інших західних областей України, зокрема, Івано-Франківської (ф. 2 "Станіславське воєводське управління", ф. 226 "Прокуратура Станіславського окружного суду", ф. 90 "Коломийський окружний суд", ф. 227 "Прокуратура Коломийського окружного суду") та Тернопільської (ф. 231 "Тернопільське воєводське управління") областей [54–59].

В обласних архівах західного регіону України зберігаються матеріали, поточні документи центральних органів влади, органів місцевого самоврядування про профспілковий рух у Галичині, листування між різними відомствами щодо діяльності профспілкових об'єднань.

Отже, проблематика вивчення передумов, формування та розвитку профспілкового руху в Східній Галичині XVIII – першої чверті XX ст. відкриває багато нових й маловідомих сторінок історії українського робітництва і, особливо, практичного значення організацій у справі згуртування й соціального захисту членів, їх місця та ролі в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Єдлінська У. Я. Товариства / У. Я. Єдлінська // Галицьке намісництво (1772–1921 рр.): архівно-бібліографічний фондний покажчик. – К., 1990. – 212 с.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України), ф. 146, оп. 25, спр. 13, 225 арк.
3. ЦДІАЛ України, ф. 146, оп. 25, спр. 46, 57 арк.
4. Там само, спр. 183, 16 арк.
5. Там само, спр. 185, 12 арк.
6. Там само, спр. 624, 9 арк.
7. Там само, спр. 627, 8 арк.
8. Там само, оп. 25, спр. 1078, 11 арк.
9. Там само, спр. 1084, 27 арк.
10. Там само, спр. 1454, 44 арк.
11. Там само, спр. 1967, 49 арк.
12. Там само, спр. 1968, 192 арк.
13. Там само, спр. 3568, 192 арк.
14. Там само, оп. 58, спр. 122, 145 арк.
15. Там само, спр. 1500, 28 арк.
16. Там само, спр. 210, 26 арк.
17. Там само, спр. 217, 95 арк.
18. Там само, спр. 222, 50 арк.
19. Там само, спр. 225, 105 арк.
20. Там само, спр. 226, 17 арк.
21. Там само, спр. 227, 77 арк.
22. Там само, спр. 230, 6 арк.
23. Там само, спр. 232, 34 арк.
24. Там само, спр. 233, 90 арк.
25. Там само, спр. 237, 11 арк.
26. Там само, спр. 240, 4 арк.
27. Там само, спр. 245, 62 арк.
28. Там само, спр. 247, 25 арк.
29. Там само, спр. 251, 62 арк.
30. Там само, спр. 272, 39 арк.
31. Там само, спр. 279, 50 арк.
32. Там само, спр. 279, 43 арк.
33. Там само, спр. 288, 32 арк.
34. Там само, спр. 290, 16 арк.
35. Там само, спр. 315, 22 арк.
36. Там само, спр. 328, 21 арк.
37. Там само, спр. 341, 25 арк.
38. Там само, спр. 354, 13 арк.
39. Там само, спр. 488, 15 арк.
40. Там само, спр. 571, 7 арк.
41. Там само, спр. 577, 84 арк.
42. Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.), ф. 110, оп. 1, спр. 806, 29 арк.
43. Держархів Львівської обл., ф. 295, оп. 1, спр. 29, 105 арк.
44. Там само, спр. 14, 12 арк.
45. Там само, спр. 64, 16 арк.
46. Там само, спр. 63, 160 арк.
47. Там само, ф. 301, оп. 1, спр. 2, 29 арк.
48. Там само, спр. 15, 17 арк.
49. Там само, спр. 13, 11 арк.
50. Там само, спр. 1, 42 арк.
51. Там само, спр. 6, 36 арк.
52. Там само, спр. 7, 24 арк.
53. Там само, ф. 295, оп. 1, спр. 66, 77 арк.
54. Державний архів Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 6, оп. 2, спр. 52, 88 арк.
55. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 262, оп. 1, спр. 698, 115 арк.
56. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 2, оп. 3, спр. 781, 25 арк.
57. Держархів Тернопільської обл., ф. 231, оп. 1, спр. 1590, 98 арк.
58. Там само, ф. 262, оп. 1, спр. 698, 180 арк.
59. Там само, ф. 278, оп. 1, спр. 31, 133 арк.

Игорь Берест

**ПРЕДПОСЫЛКИ, ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ
ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XX В. НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА
АРХИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ**

Проанализированы, обнаружены в фондах Центрального государственного исторического архива Украины во Львове и Государственного архива Львовской области, материалы, получены сведения о зарождении и деятельности рабочих организаций, целью своего существования ставили проблему социальной защиты рабочих, что стало основой формирования первых профессиональных союзов на украинских землях. Акцентировано важное значение профсоюзных организаций в системе защиты экономических интересов рабочих края, особенностях развития профессионального движения в условиях полиэтнического общества Галичине XVIII–XX вв.

Ключевые слова: Восточная Галичина, рабочие организации, рабочие, профессиональные союзы, профессиональные общества.

Ihor Berest

**BACKGROUND, FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TRADE UNIONS IN
EASTERN GALICIA LATE XVIII – EARLY XX CENTURY BASED ON ARCHIVAL
MATERIALS**

Analyzes found in the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv and Lviv Region State Archives, the materials, obtained information about the origin and activities of labor organizations that aim to put the problem of existence of social protection of workers, which was the basis for the formation of the first trade unions in Ukrainian lands. Attention is great attention to the importance of trade union organizations in the protection of economic interests of workers edge, features of the trade union movement in terms of multi-ethnic society in Galicia nineteenth and twentieth centuries.

Key words: Eastern Galicia, protection of workers, workers, trade unions, professional societies.

УДК 94(477)

Руслана Трубца

**ПУБЛІКАЦІЇ ОМЕЛЯНА ТЕРЛЕЦЬКОГО НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ
ТОВАРИСТВА "ПРОСВІТА"**

У статті аналізується частина творчої спадщини О. Терлецького, зокрема, тематична спрямованість та сутність його науково-популярних статей, опублікованих у різних часописах товариства "Просвіта".

Ключові слова: О. Терлецький, "Просвіта", часописи, науково-популярні статті, видання.

Омелян Терлецький (1873–1958) – типовий представник нової української світської інтелігенції в Галичині, яка на зламі XIX–XX століть, відзначалася активною громадянською позицією та широкомасштабною культурно-просвітницькою діяльністю в національному русі краю, зокрема у товаристві "Просвіта", з яким він був тісно пов'язаний ще із часів свого перебування у Тернополі й Тернопільщині впродовж 1898–1913 рр. [1, с. 28–32] та продовжив співпрацю із ним перебравшись до Львова 1913–1939 рр.

У цій статті висвітлюється один із аспектів творчої спадщини О. Терлецького, зокрема тематика та сутність його науково-популярних статей, опублікованих у просвітянських часописах "Народна Просвіта", "Просвіта: місячник освіти-виховання-культури", "Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта".

Актуальність теми зумовлена насамперед неналежним станом її розробки в історіографії, адже ця проблема практично зовсім не висвітлена в літературі. Ця обставина визначає наукову новизну роботи. У статті зібрано, систематизовано й проаналізовано малознані науково-популярні праці О. Терлецького, опубліковані у виданнях товариства "Просвіта".

Об'єктом дослідження є науково-популярні видання товариства "Просвіта": "Народна Просвіта", "Просвіта: місячник освіти-виховання-культури", "Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта".